

Adalet Kavramı Merkezinde Eşitlik ve Özgürlük İlişkisinin Felsefi Analizi

Mevlüt UYANIK^(*)

“Adalet, toplumun birinci erdemidir”

(John Rawls)

ve

“Devletten beklenen biricik iyilik adalettir”

(Aristoteles)

Özet

“İnsanın biricik beklentisi, huzurlu ve mutlu bir hayat yaşamaktır.” öncülünden hareketle, ilk dönem düşünürlerinden itibaren felsefenin amacı, mutluluğu elde edecek bilgileri temin etmek olarak sunulmuştur. Bu çerçevede, mantık, birey-toplum, tikel-tümel, bilinen-bilinmeyen arasındaki ilişkiyi kurgulayarak mutluluğu temin edecek bilgileri tutarlı/doğru bir şekilde sunduğu için felsefenin anahtarı işlevi görür. Dil ile düşünce arasındaki ilişkiye dikkat ederek, yanlış yapılması mümkün olan bütün makul hususlarda insanı doğru yola ve gerçek tarafına yönlere tutarlı olmayı temin eden mantık sayesinde kişi, yanlış evet demeyecek, adaletli davranacaktır. Bu nokta, felsefenin etik-politik yapısını ortaya koyması açısından önemlidir. Çünkü insan, ancak birinci erdem olarak adaleti kabul eden bir toplumsal yapıda mutluluğu elde edebilir. Bu nedenle toplumsal sözleşme ile

kurulan devletin gerçekleştirebileceği en iyi erdem adalettir.

Bu çerçevede, felsefi düşüncenin ilk önderlerinden esinlenerek İslam dünyasında dinin gayesinin de etik politik bir tutum geliştirmek olduğunu söyleyerek felsefe-din uzlaşımı göstermeye çalışan filozoflara gönderme yaparak, adalet kavramına dair bazı soruları tekrar gündeme getirerek, eşitlik ve özgürlük kavramlarıyla ilintisini inceledik. Zira soru sormak, eleştirel, rasyonel bir bilinçle, verilen cevapları gözden geçirmek, bunların tutarlılıklarını test etmek ve seçeneklerini artırmaya çalışmak demektir. Buradaki amaç: teorik tartışmalar, düşündürücü metinler yazmanın ötesinde, insanlardaki adalet, doğruluk ve erdemi ortaya çıkarmayı önceleyen düşünmeye katkıdır.

TAKDİM

Bir birey olarak, mutlu, huzurlu bir ortamda yaşamak her insanın beklentisidir. Bunun için de öncelikle bireysel ve toplumsal olarak adaletli ve erdemli bir yaşam geçirmenin yolu üzerinde düşünmek, uygulamaya geçmek gerekiyor. Belki bundan dolayı olsa gerek, düşünce tarihinde “Muallim-i Evvel” sayılan Aristo’yu takiben “Muallimi-Sani” denilen Farabi (874-950) gibi önemli bir

alimimiz felsefe’yi “*tahsilu’s-saade*”; yani mutluluğu elde edecek bilgileri temin etme olarak tanımlamıştır. Bu çerçevede erdemli toplum, insanların ahirete ertelemeyen mutluluğu bu dünyada elde edebilmeleri için birbirlerine yardım eden toplumdur.

Bu hususu önemsiyorum, zira dini-ahlâki ilkeler, yaşarken insanlara huzurlu, mutlu, (maddi ve manevi-sosyal açıdan) müreffeh bir ortam sağlamayı hedefler. Bu nedenle olsa gerek Farabi, doğru yolu bulamamış, yanlış görüş içinde bulunan (dalla) yönetimlerin bu dünyadan sonraki mutluluğu amaçladıklarını ve halka sunduklarını belirtir.¹ Bu tespit, oldukça önemlidir, zira İslam düşüncesindeki genel kabule göre, dünyada yaşanan adaletsizliklerin, zulümlerin, baskıların sabırla karşılanması gerektiği, bu yanlış eylemleri yapanların ahirette cezalarını, sabredenlerin ise mükâfatlarını görecekları söylenmektedir. Oysa Farabi’de görüldüğü üzere, böyle düşünmek yanlış ve zararlıdır. Bu çerçevede, dinin ana kaygısı tıpkı felsefi düşüncenin olduğu gibi, “*etik-politik*”tir; yani pratikle ilgili doğru bir inanç veya doğru bir eylemin, evren ve Tanrı hakkında doğru bir bilgiye dayanması gerektiğidir.²

Bu çerçevede söyleyecek olursak din, mutluluğu elde etmek, dünyada refah, ahrette felaha/kurtuluşa ermek, temel ilkelere dair bilgilenecekleri (İlm-i

Tevhid) sağlamak, akabinde bunları samimi ve içten bir şekilde pratiğe aktarmaktan (Amel-i Tevhid) ibarettir. Bunlardan ilki, faydalı/tutarlı/doğru olmayı, varoluşumuzun nirengi noktasını belirlerken ikincisi bu bilgilerin uygulamaya geçirilmesini, olduğumuzdan farklı görünmemeyi, “*miş*”, “*muş*” gibi görünmekten kaçmayı gerektirir.³ Bu arayış da sürekli olacağı için, Jaspers’in “*Felsefe yolda olmaktadır*” tarifini benimsiyorum. Çünkü beşikten mezara kadar doğru, tutarlı bilgi peşinde olmak, buna uygun davranmak, böylece hem var oluşunun hem de dış dünyanın gizemini çözmeye çalışmak, hayatını anlamlandırmaktır.⁴

Bunun İslam düşüncesindeki teknik ifadesi *takva*’dır. Bu terim, hem ilm-i tevhide/imana dair bilgilenecekleri temin ederek öz ve mahiyeti belirler; hem de buna sonradan eklenen uygulamalarının (Amel-i Tevhid/İslam) hareket noktasını (niyet), istek ve uygulamadaki samimiyeti belirler. Kısacası, *takva*, kişiye kendini inceleyerek, doğru/tutarlı/adaletli davranma ile yanlış davranmayı ayırt etme kabiliyet ve gücüdür.⁵ Dolayısıyla kamil/olgun insan, artık yanlışla ‘*evet*’ demeyen kişidir. İnsanın Allah katında en üstün değer ölçüsü olan *takva* erdemine ulaşabilmesi için adil davranması, adaletli ve doğru söz söylemesi şarttır.⁶

(1) Ebu Nasr, el-Farabi, Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ (Avzalag), *Medinetu’l-Fazıla (Mabadi’ Ara Ahl al-Madina al-Fadila- İdeal Devletin Yurttaşlarının Görüşlerinin İlkeleri)* çev. A.Arslan, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1990, s. 70, 82, 192.

(2) Arslan, Ahmet, *Medinetu’l-Fazıla*, Önsöz, s.XII.

(3) İzmirli, İsmail Hakkı, *Muhassal: el-Kelam ve’l-Hikme*. İstanbul. 1336, s.40-42; Uyanık, M. “Olmak ya da Görünmek” *Hale Dergisi*, Çorum. Aralık. 2007, sayı. 38, s.3.

(4) Uyanık, Mevlüt, *Felsefi Düşünceye Çağrı*, Ankara. 2003. ss. 13-14.

(5) Fazlur Rahman; *Kur’an’ın Bazı Temel Kavramları: Makaleler I*, çev. A. Çiftçi, Ankara, 1997 ss.1-18; Uyanık, Mevlüt, *İslam’ın İnanç İlkeleri*, Ankara. 1997, ss. 34-38.

(6) Çağrıncı, Mustafa: “Adalet” maddesi, *TDV, İA*, İstanbul. 1988, c.1, ss. 341-342, ilgili ayetler için bkz. el- Hucurat, 49/13; el-Maide, 5/8; el-En’am, 6/152.

(*) Doç. Dr. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Böl. Bşk (mevlutu-yanik@yahoo.com) İstanbul Barosu ve HFSA işbirliğiyle düzenlenen Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar IV konulu sempozyuma (25-29 Ağustos 2008 İstanbul) sunulan bildiridir.

YÖNTEM

İnsanın mutluluğu temin edecek dini-felsefi bilgiyi elde etmek ancak güçlü bir mantık kurgusuyla mümkün olur. Mantık, (İslam) Felsefe(sin)de, bilinen bilinmeyene yönelerek hüküm çıkarıp mutluluğu temin edecek bilgileri tutarlı bir şekilde sunduğu için felsefenin anahtarı olarak kabul edilir. Mantık, nutk'tan (konuşmak) türetilmiştir. Mantıklı olmak, iç konuşma/düşünme ile bunların ifadesi/dış konuşma arasındaki uyum ve uygunluk/tutarlılığa dikkat etmektir. Mantıklı düşünme de, dil ile düşünce arasındaki ilişkiye dikkat ederek, yanlış yapılması mümkün olan bütün makul hususlarda insanı doğru yola ve gerçek tarafına yöneltip böylece tutarlı olmayı sağlar.⁷

Biz de bu çerçevede, iki bin yıldan daha uzun bir geçmişi olmasına rağmen siyaset teorilerinin en çok uğraştığı ve hâlâ kesin bir anlama kavuşturamadığı adalet kavramına⁸ dair bazı soruları gündeme almak istedik. Çünkü soru sormak, insanın önce kendi temel inançlarını, buna dair ilkelerini, varsayımlarını, ön kabullerini sorgulamaya, dolayısıyla kendine sunulan hazır çözümleri eleştirerek, "keşke" dememek için seçeneklerini artırmaya çalışmak demektir. Sorular önemli, çünkü bunlar yardımıyla adil olma özgün pozisyonu, ilkeleri ve bunu benimseyenlerin neden ve nasıl bu seçimi yaptıkları anlaşılabilir.

AMAÇ

Sokrates'in yaptığı gibi insanlardaki adalet, doğruluk ve erdemi ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Zira sıkı teorik

tartışmalar, düşündürücü metinler yazmak yetmiyor, bunların pratiğe aktarılmasını, doğru düşünmenin ve doğru davranmanın teminini sağlamak gerekmektedir.⁹ Bu "düşüncelerin açıklığa kavuşturulması" demektir; bundan kasıt, "insan hayatının ve farklı bilgi ve amaç türlerini anlamının yorumlanması, kavramlar, ilkeler ve inançların ne anlama geldiklerinin ve onların diğer kavram ve düşüncelerle ilişkisinin ne olduğunun incelenmesidir."¹⁰

Bu noktada ana kaygısı etik-politik olan Muallim-i Sani Farabi de, Platon'u takiben dinin temel kaygısının etik-politik olduğunu belirterek vahiy ile pratik felsefe zemininde birbirini buluşturmayı hedeflemektedir. Burada bir paradoksa işaret etmek gerekiyor; din doğma ve bir takım kabüller inançlar üzerine kurulu, o halde doğrunun tanımı üzerine kavgalar veren, her şeyi vaad eden ama salt doğruyu kesinlikle vermeyen felsefe ile uyumu nasıl olacaktır? İnsan, sorulara cevap isterken "aşında inanç" istemektedir, bu nedenle cevaplardan ziyade soruları önemsiyoruz, çünkü felsefe bir inanç yaratamaz, ama bir dünya görüşü ve bir hayat modeliyle ilişkileri açısından insanların inançlarını ve ideallerini düzenler, onları uyum içine sokar.¹¹

Arslan'ın tespitiyle söyleyecek olursak, "Doğru bir eylem, doğru bir İnançın ancak evren ve Tanrı hakkında doğru bilgiye dayandırma çabası, bu çerçevede anlamlıdır. Çünkü doğru veya haklı bir pratik felsefe, doğru bir teorik felsefeyle mümkün olacaktır. Farabi'nin "Tahsilü's-saada" en başarılı ve en veciz bir biçimde ortaya koyduğu gibi, ahlak ve siyasetin, fizik ve metafizikle, hatta

bilgi teorisi ve mantıkla ilişkisi arizi olmaktan çok uzak, zorunlu ve hayati bir ilişkidir."¹²

Sorularla hükümlerimizin düzenleyici ilkelerinin neler olduğu ortaya çıkabilirse, daha önce hesaba kattığımız yargılarımızı da değiştirmek mümkün olabilir. Bu çerçevede bir adalet anlayışı geliştirmek aynı zamanda bir moral/ahlak teorisinden de bahsetmek anlamına gelir. Çünkü Sokrates'ten bu yana "İyi bir yaşamın temeli adalettir. Vê adalete göre yaşamak bizzat iyidir"¹³ Bu nedenle, "Moral Felsefe Sokratiktir" diyen Rawls'dan hareketle söyleyecek olursak, bir adalet teorisi "Ahlaki yetilermizi veya daha özgül olarak adalet duyumuzu yöneten ilkeleri sergileyen ahlaki duygulara ilişkin bir teoridir. Bu açıdan "Bir kişinin adalet duyusunun en iyi açıklaması, o kişinin yargılarını, yine o kişinin herhangi bir adalet kavramsal-laştırmasını sorgulamadan önce kalıplandıran bir açıklama olmaktan öte, bu kişinin yargılarına 'düşünsel denge' içinde boy ölçüştüren bir açıklamadır."¹⁴

Soru(n)lar:

Teori-pratik uyumunun önemine dair bu kısa temellendirmeden sonra tekrar sorularla düşünceler serüvenine ve sorunları tartışmaya açmaya başlayabiliriz: Örneğin teoride, doğru ile adalet kavramları arasında bir özdeşlik söz konusu gibi duruyor. Çünkü teorik düzlemde doğrunun karşılığı olan yanlışlık, bir adaletsizliktir, kölelik, kandırma, hırsızlık da aynı şekilde adaletsizlik

olarak belirtilir. Peki pratik bir düzlemde bir kumandanın, ülke düşmanlarından haberdar olup onların iyi yanlarını kullanır ya da bir taktikle onları kandırırsa, bu davranış doğru değil midir? Oysa burada kandırma söz konusudur. Umut-suz bir hastalığa yakalanmış bir arkadaşımızın kendini öldürmek için hazırladığı hançeri çalıştırıyor ya da hasta çocuğuna ilaç içirmek için onu kandıran bir babayı düşünelim. Aynı durum söz konusudur. O halde sorun şudur: Bazen adalete muhalefet eden birinin tamamıyla doğruluktan uzaklaştığını söylemek mümkün müdür?¹⁵

Bu soru(n) bağlamında önemli olan, iktidarda kim veya kimler bulunursa bulunsun; gerçekte bilginin, erdemin, adaletin, doğruluğun hüküm sürmesidir, kim veya kimler tarafından gerçekleştirirse gerçekleştirilsin önemli olan budur, diyenler karşısında ne söylenecektir? Bu çerçevede, devletin başının ve emrindeki yönetici kesimin aşırılıklardan kaçınarak adaletli ve ahlâklı bir yönetim sergilemesi; yani hukuku öncelmesi, o yönetimin "doğru"luğunu belirler, denilmektedir. Amaç, ortak iyiliği sağlamak ve adalete uygun davranmaktır, bunu sağlayan doğru, bu amaçtan sapan ise yanlış yönetimdir. Devletin amacı, bu bağlamda, "sadece yaşamayı olanaklı kılmak değil, yaşamaya değer bir hayatı, iyi ve nitelikli bir yaşamı kurmaktır. İyi yaşam demek, mutlu ve soylu yaşamaktır. Öyleyse devlet denen siyasal aygıt, yalnızca bir arada yaşamak için değil, soylu/erdemli eylemlerde bulunabilmek içindir."¹⁶

(7) Farabi, İhsau'l-Ulum (İlimlerin Sayımı) çev. A.Ateş, MEB, Ankara. 1985, s. 64 vd.

(8) Barry, Norman, P. Modern Siyaset Teorisi, çev. M. Erdoğan, Y.Şahin, Ankara 2003, s.153.

(9) Baker, A.E. Felsefeyi Anlamak, çev. İ. Şener, İzdüşüm, İstanbul.2002, s.32.

(10) Randall, John-Herman ve Bucler Justus, Felsefeye Giriş, çev. A. Arslan, İzmir.1989, s.7.

(11) Randall, ve Bucler s.10.

(12) Arslan, Ahmet, Medinetü'l-Fazıla, Önsöz, s.XII; krş. Bayraktar Bayraklı, Farabi'de Devlet Felsefesi, İstanbul. 1983.

(13) Can Nevzat, "Çağdaş Siyaset Felsefesinde Adalet Kavramının Yeri ve Önemi", Felsefe Dünyası, sayı:45, 2007/1, s.2.

(14) Hünler, S. Zelyut; İki Adalet Arasında -Rawls ve MacIntyre-Liberal ve Komunitaryan Düşüncelerin Çatışma Alanı, Vadi, Ankara. 1997, ss. 36-37; Barry, age, s.176 vd.

(15) Baker, age, s.35

(16) Ağaoğulları M.Ali, Eski Yunan'da Siyaset Felsefesi, Ankara. 1989, s.239.

Fakat bugün “ortak iyi” ve “genel irade” gibi toplamcı kavramlarla kamu yararını ifade etmek yeterli olmuyor; zira “grup”, “topluluk” ve “toplum” gibi kolektivite ifade eden ama gözlemlenebilir varlıklar olmayan kümeleri bireylerin değerlerinden daha üstün değerleri temsil eder bir konuma yükselttiği eleştirisi getirilmektedir. Bunun tutarlı bir eleştiri olmasının en iyi örneği, “devlet eylemleri”nden kasıt, belirli kurallar çerçevesinde hareket eden tek tek memurların eylemleri olarak yorumlanması, olası yanlış kararlarda bir üst devlet kurumu olan mahkemelere miracaat edilmesidir.¹⁷ O halde, öncelikle adalet ve eşitlik kavramlarını tanımlamaya çalışmak gerekir. Zira sorunu Sokrates’in şüphesizliğini merkeze alarak ortaya koyduğumuza göre, ilk hareket noktamız, seçilen yöntem gereği, kavramsal ve tanımsal olmalıdır. Çünkü kavramların doğru olarak tanımlanması, yöntemin amaçlarından birini oluşturmaktadır.¹⁸

1. Kavramsal Tanımlar

Adalet: Davranış ve hükümlerde doğru olmak, gerçeğe, hukuka göre hüküm vermek, düzen, denklik, eşitlik, dürüstlük, tarafsızlık gibi anlamlara gelir. İnsanın düşünme gücü (hikmet) şecaat ve iffet gibi erdemlerin gerçekleşmesiyle kazanılan adalet, Sokrates ve Platon’dan itibaren yüce erdem ve değer olarak görülür. Sokrates’i takip eden Platon’a göre de **adalet**, bireysel ve toplumsal düzeyde bir **uyum ve denge** halidir. Daha dar bir anlamda dürüstçe,

hakça, kurallara, yasalara uygunluk; yani hakkaniyet (fairness) demektir.¹⁹

Aristoteles’in Nikomakhos’a Etik adlı eserinde yaptığı **dağıtıcı adalet**e denk düşer. Bir toplumun üyeleri arasında mal ve servetin, kaynakların adil bir şekilde; yani herkesin yeteneğine ve toplumsal durumuna göre kendine düşene, başka bir ifade ile payına düşeni alması anlamında bir dağıtımını hedefler. Bu açıdan haklı ile haksızın ayırt edilmesi; haklıya hakkının verilmesi, gerek ödülün gerekse cezaların bireylere kurallarına göre hakkaniyetle dağıtılması, kişilerin hak ettikleri şeye sahip olabilmelerini de içerir. Bu noktada kişinin kendine ait mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabilmesi, hem adaletin hem de özgürlüğün gereğidir.

Bir de **denkleştirici/düzeltilici adalet** anlayışı vardır, burada insanlar arasındaki sivil ve cezai anlaşmazlıklar da dahil insanlar arasındaki ilişkilerden kaynaklanan sorunlarla ilgilidir. Bu nedenle hukuki ilişkide taraf olanların eşit muamele görmesini vurgular, öznel ve kişisel durumlar dikkate alınmaz, adil olan ve olmayan eylemlerin sonuçlarını eşitlemeyi amaçlar. Dağıtıcı adalet de eşitlik ilkesine bağımsız ve önemli bir yer verilir, ama burada mutlak bir eşitlikten söz edilmez, görece bir eşitlik söz konusudur.²⁰ Bazı İslam düşünürlerince (İbn Miskeveyh gibi) adalet, eşitlik (müsavat) ile eş anlamlı sayıldığı da hatırladığımız zaman²¹ eşitlik kavramı üzerinde biraz daha durmak gereklidir.

Eşitlik: bütün insanların eşit haklara sahip olduğunun kabulüdür. Hakka

(17) Barry, age, s.15, 309.

(18) Baker, age, s.36.

(19) Metnin ön okumasını yapan meslektaşım Hasan Y. Başdemir, fairness kelimesinin “insaf” diye tercüme edilmesinin daha tutarlı olduğunu belirtmektedir.

(20) Benn, Stanley İ, “Justice” maddesi, *The Encyclopedia of Philosophy*, New York. 1967, c.4, s. 298; Gurvitch, Georges, “Justice” maddesi, *The Encyclopedia of Social Sciences*, New York. 1977, c.7, s. 515; Barry, age, s. 156; Can, agm, s.2.

(21) Çağırıcı, agm, s.342-343.

saygı duyulması, başkasının hakkına müdahale edilmemesi adalet ilkesi çerçevesinde doğan hakkın, hak sahiplerine verilmesidir. Eşitlikçi yönetim açısından, insanlar hayatlarını barış ve güvenlik içinde devam ettirebilmek için eşit şartlarda ve eşit yetkilerle bir sözleşme imzalamalı, yönetim yetkileri de bir diğerine zarar vermeyecek şekilde düzenlenmelidir. Liberal demokratik devletin varlığı bu demektir. Demokrasinin teorisyenleri olarak Locke, Rousseau veya Mill bu husus üzerinde duran öncü düşünürlerdir.

Bunlar gerçekten güzel ve olması gerekeni söyleyen ifadeler, peki olan, yani gerçekleşen nedir? Peki bunu kim veya kimler yapacaktır? İnsan toplumsal bir canlıdır, bir arada yaşamak ve işbölümü yapmak zorundadır. Üstelik bencildir, doğası gereği kendi menfaatlerini önceler. İnsan, insanın kurdudur, denilmesinin sebebi budur. İmdi, herkesin her şeyi istediği bir ortamda hiç kimsenin hiç bir şeyi elde edemeyeceğine ve eşitlik kendiliğinden ortaya çıkmayacağına göre, adalet ve eşitliği temin edecek, insanların kendi elleriyle oluşturdukları, gerekliliğine dair gönüllü bir sözleşme yapılması gerekir. “Ortak İyi”nin temini için adil kurallar ve uygulamaları gösteren bu anlaşmanın²² gereğini yapacak bir üst kurum gereklidir ki bu da devlettir.

Devlet: Siyasal kurumların en büyüğüdür. Amacı toplumsal düzenin, adaletin ve toplumun iyiliğini sağlamayı hedefleyen, belirli bir toprak parçası (ülke) üzerinde yaşayan insan topluluğuna (halk) sahip, siyasal bir örgüt (hükümet) donanmış sosyal bir organi-

zasyondur. Devletin ayırıcı özelliği ege-men ve bağımsız olmasıdır. Ayrıca adalet, güvenlik ve milli savunma hizmetlerini üstlenir. Kanunların adaletli bir şekilde yapılmasını ve eşit olarak uygulanmasını sağlar. Kanunların adil çıkarılması kurumların iyileştirilmesiyle mümkün olabilir, ama bu yetmez, kanun koyucuların ve uygulayıcılarının adalet duygusunu özümsemeleri de şarttır. Zira Aristoteles’ten bu yana kabul gördüğü üzere, “Devletten beklenen biricik iyilik **adalettir**” Bu noktada gereken liberal demokratik devlet anlayışıdır; yani iktidarın hedeflerine ve sınırlamalarına dair görüşleri içeren Liberalizm ile iktidarı kullananların belirlenme tarzına ilişkin bir görüş olan Demokrasinin bileşimidir. Liberalizmin mantığı yasa önünde eşitlik aracılığıyla demokrasiye götürür, ama demokrasinin gerçekleşebilmesi için kişisel özgürlüklere, ifade ve tartışma özgürlüğüne, toplanma ve bir araya gelme özgürlüklerinin temini gerekir.²³ Bunu temin etmek, bütün toplumun iyiliği ve yaşanmaya değer bir hayat için zorunludur. Üstelik, kendiliğinden ortaya çıkması beklenmeyen eşitliği sağlamak için devlet gücünü kullanmak, zorunlu olarak bireysel özgürlükte bir azalmayı da getireceği gibi bir risk olunca, adalet duygunun özümsemesinin zorunlu olduğu iyice belirginleşmektedir.²⁴ Hem özgürlüklerin temini hem de kısıtlanma nasıl söz konusu olur diye sorulursa, burada bir paradoks olması zorunlu, zira özgürlük baskının bulunmamasıdır, evet ama baskı bir insanın eylemlerini kendi öz niyetinin değil de başkasının niyetinin hizmetindeki başka bir insanın iradesine tabii kılınmışa devreye girer. (Hayek)²⁵

(22) Barry, age, s. 74, 127.

(23) Aron, Raymond, *Özgürlükler Üzerine Deneme*, çev. Turhan Ilgaz, İstanbul. 1995, s.108.

(24) Barry, age, s. 130, 344, Ağaogulları, s.239, 243.

(25) Çünkü baskı, bir fert tarafından başka bir bireyin davranışının başlıca verilerinin belirlenmesini içerir. Aron, age, s.94.

2. Adalet ve Eşitlik Bağlamında Devletin Rolü Nedir?

Bu noktada, devletin rolünü ve toplumun konumunu tanımlamak önemlidir. Hüküm-i şahsiyet olan “Devlet”, millet için mi vardır; yoksa tersi mi söz konusudur? Bu soruya nasıl cevap verileceği çok önemlidir, zira millet, devlet içindir demek, devleti toplumdaki öncelikle demek olup, toplumsal değişimin aktif öznesi olarak devleti görmek anlamına gelir.²⁶ Yani, hayatın planlayıcısı, güvencesi ve dönüştürücüsü olarak devleti kabul etmek, ferdi kurucu bir özne olarak kabul edilmediğini söylemek demektir. Bunun adı ise devletçiliktir. “Bireyleri iktisadi, kültürel, dini, ahlâki bakımdan devlete ve dolayısıyla devlete egemen olanların ideolojisine, anlayışına ve keyfine tabii kılmaktır.” Devlet dediğin ciddi, asık ve siyahlar giymiş asık yüzdür, emir-itaat ilişkisi hakimdir, dolayısıyla hukuk yerine uyulması gereken talimat, hak yerine yapılması gereken ödevler vardır.²⁷ Oysa asılan bireydir, ona yapılan bir haksızlık, nereden gelirse gelsin, bütün insanlığa yapılmış gibidir, demek gerekir; adaletli yönetimin gereği budur. Bunun netleşmesi için bireylerin oluşturduğu toplum ile devlet ilişkisi bağlamında yurttaş ve millet/uyruk kavramını açıklamak gerekir.

Yurttaşlık (Vatandaşlık): Kişinin hangi millete veya devlete bağlı olduğunu ifade eden siyasal kimliktir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin yasalarının gerektirdiği belirli şartları taşıyan, ülkesi

ve milliyetiyle bağımsız bütünlüğünü savunan herkes Türkiye Cumhuriyeti’nin vatandaşdır. Birey ile yurttaş arasındaki fark, yurttaş kendini kuşatan bağların ve yükümlülüklerin farkına varmış olan, kısacası sosyalleşmiş olan bireydir. Yurttaş, kendi beklenti ve değerlerinin toplumun beklentilerinden çok farklı veya tek olamayacağını bilen kişidir. Bu nedenle, yurttaş, sosyal hayatta var olan ve çatışabilen beklentilerini çeşitli yollarla uyumlu kılmanın gereğine inanır. Birey olarak yurttaş, özel dünyasında yaşarken, aynı zamanda toplumu oluşturan diğer bireylerin de özel yaşamları, ilgileri, beklentileri olduğunu bilir, bu nedenle işbirliği ve dayanışma için gerekli olanı yapar. Bunun en tutarlı örneğini demokrasi ile yönetim gerçekleştirir, denilir. Peki nedir bu her derde deva diye sunulan Demokrasi?

Demokrasi: Demos (halk) ve kratos (güç/iktidar) kelimelerinden türetilen ve halkın ya doğrudan ya da seçtiği temsilciler vasıtasıyla kendi kendisini yönetmesi, yönetimde kuralların hakimiyeti, çoğunluğun yönetimi anlamına gelir. Hürriyet, eşitlik ve kardeşlik kavramlarını ahenkli bir şekilde bağdaştıran siyasal yönetim tarzıdır. Siyasal iktidara, hür seçimlerle katılma eşitliğini temel alır. Temel hürriyetleri kanun teminatıyla korumayı ilke edinir. Bu nedenle bir hedeften ziyade, bu hususları temin etmeye yönelik bir araçtır. İktidarı kullanmanın belirlenme tarzına dair bir görüş olan demokrasi her şeye rağmen çağımızda özgürlüğü koruyabilmek için

en iyi şansını sağlayan rejim olduğunu söylemek zorundayız.²⁸

Tanımlamalara İtirazi Kayıt: Tanımlamalar, adalet kavramına dair kesin bilgiyi elde etmemiz için zorunlu, ama tek başına bilgiyi oluşturmada yeterli değil. Zira tanımlamalar, tündengelim-seldir, ama bunların deneysel ve tümevarımsal olarak tutarlılığı ortaya konmalıdır.²⁹ O zaman sorunu tartışmaya açmaya, diğer bir ifadeyle, kavramsal temellendirmelerin tutarlılığını test etmeye sorularla devam edelim.

3. Hangi ya da Nasıl Bir Demokrasi?

Bu sorulara cevap ararken dikkat etmemiz gereken bir husus, halkın yönetimi demek olan demokrasi üzerine ilk çağlardan bu yana olumlu ve olumsuz yönde değerlendirmeler yapılmış olmasıdır. Demokrasi teriminin tarifinin zorluğu, manasının müphemliğinden dolayı değildir, bundan daha önemli durum, bir kimsenin demokrasi örneği olarak gördüğünü, bir diğerinin demokrasi bile saymamasının mümkün olmasıdır. Bu nedenle aralarında ciddi farklılıklar gösteren siyasal sistemler, hemen her zaman demokratik olarak nitelenmekte ve terim şaşırtıcı derecede farklı bağlamlarda kullanılmakta, liberal, sosyal ve totaliter demokrasilerden bahsedilmektedir.³⁰

Bu bağlamda hangi demokrasi sorusu önem arz eder. Halka rağmen demokrasi mi, yoksa halka saygılı bir demokrasi mi ya da halka belirli bir ideolojiyi dayatan demokrasi mi? Fehmi Baykan, bu sorun üzerinde dururken

şöyle der: “Son zamanlarda bu kelimeye, yüksek derecede hissi bir mana yüklenmeye başlandı. Böylece bu kelimeyi bir kimse kendi benimsediği rejim tarzına atfederken, onun hasım gördüğü rejimin bu nitelikte olduğunu reddetmesi iyi bir taktik haline geldi. Birbirlerine en karşıt sistemlerin bile bir çeşit demokrasi olduğu iddia edildi. Böylece bu kelime, niyetlerdeki değişikliğin vüsatını karşılayacak şekilde tamamen yeniden tarif edildi.” Baykan, “demokrasi” kelimesini üç mümkün yolla tahlil etmeye çalışır. Bunlar;

- Apriori, aksiyomatik, dedüktif;
- Tecrübe ve deney,
- İttifak yoludur.

Bu tahlil çalışmasının sonucunda tanımı hakkında bir ittifakın olmadığı sonucuna Baykan da varır. Demokrasinin ne olduğunu tespit edemeyince G.Sartori’dan hareketle “ne olmadığı” üzerinde durur. Mefhumu muhalifi otoriterlik, totaliterlik ve diktatörlüğü inceler, ama yine de demokrasinin ne olduğunun kesin bir şekilde açıklanmadığını belirtir.³¹

Tarihsel olarak oligarşinin yol açtığı ve zaman zaman yabancı devletlerin/polislerin de karıştığı iç savaşta, yoksulların zenginleri yenmeleri üzerine kurulur. Yurttaşlar, zenginleri ya öldürür ya da sürgüne gönderir, yönetimi de eşit şartlarda paylaşırlar. Özgürlüğün olduğu yerde herkesin yaşayışına dilediği düzeyi verme imkânı olduğundan dolayı görünüşte yönetimlerin, düzenlerin en güzeli gibi görünür.³²

(26) Örneğin, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı’nın (TESEV) Açık Toplum Enstitüsü ve Hollanda İstanbul Konsolosluğu’nun finanse ettiği, Ankara Üniversitesi’nden Prof. Dr. Mithat Sancar ile Dr. Eylem Ümit tarafından hazırlanan ve kamuoyuna 28/11/2007 tarihinde açıklanan bir araştırmaya göre, hâkim ve savcılarla yapılan araştırma yargının büyük çoğunluğunun devletin çıkarlarını adaletin gerçeklerinden üstün tuttuğunu gösterdi. 51 hâkim ve savcıyla yüz yüze mülakat yoluyla yaptığı ‘Yargıda Algı ve Zihniyet Kalıpları’ başlıklı araştırmada, “Benim ülkem söz konusu olduğunda hukuk mukuk dinlemem”, “Önce devlet gelir” diyen hâkim ve savcılarının olduğu belirtilmektedir. Araştırmaya göre, hâkim ve savcılarının çoğu AİHM kararlarının Türkiye’ye ön yargılı olduğunu düşünüyor. Bkz. www.radikal.com.tr, 28/11/2007.

(27) Yayla Atilla, *Demokrasiyi Koruma Kılavuzu*, Liberte, Ankara. 2001, ss. 62-63.

(28) Aron, age, s.93.

(29) Baker, age, s.37.

(30) Barry, age, ss.319-320.

(31) Baykan, Fehmi “Demokrasi, Laiklik ve Teokrasi (Şeriatçılık) Üzerine Bir Derkenar”, *Türkiye Günü*, sayı: 46/1997, krş. Uyanık, *Felsefi Düşünceye Çağrı*, ss.203-207.

(32) Platon, *Devlet*, 557.a-c çev. S.Eyüpoğlu, M. Ali Cimcoz, İstanbul. 1971, s. 241.

Bir düzen panayırını demokrasi, isteyen istediğini yaparsa, kimsenin emri dinlenmezse, başkaları savaşa giderken sen gitmek istemeyebilirsen, kısacası bu düzende halkın amacı her biri hiçbir şeyde arzularına gem vurmaksızın kendi istediğini serbestçe yapacaksa, yönetim nasıl adaleti ve erdemi sağlayacaktır. Üstelik yurttaşların yetenekli olup olmadığına politika sanatını bilip bilmediklerine bakılmaksızın, seçimle ve çoğu kez kurayla devletin başına getirilirler. Bu gemicilikten anlamayanın gemiyi yüzdürmesine benzer. Sanki hiçbir özel bilgi ve donanıma gerek yokmuş gibi davranan insanlar eşitlik adı altında, bireysel çıkarlarını, tutkularını önceleyebilir. Bu ve benzeri eleştirileri getiren Platon, demokrasi adı altında halkı pohpohlayarak kandıran demagogları doğurur der. Böyle bir yönetim tarzında hiçbir erdem, doğruluk ya da adaletten söz etmek imkânsızdır.³³

Belki bir yönetim tarzı olarak demokrasinin insanların ve toplumların hayatının her alanını kapsayacak şekilde genişletmek istemesi, bir araç değil, bir amaç olarak algılamasının bunda etkisi vardır. Çünkü halkın/çoğunluğun yönetimi aslında kavramsal bir çelişkidir, zira bütün tarihsel ve antropolojik bilgiler, tüm yönetim tarzlarının azınlığın çoğunluğu yönetmesi olarak ortaya çıktığını gösterir. Adı demokrasi halkın yönetimi de olsa, belirli aralıklarla yapılan seçimlerde belli bir azınlığın yönetme yetkisi sadece onaylanmakta, seçkinler yarışmasına dayanan bir başka sistem ortaya çıkarmaktadır. O halde yönetim gücünün paylaşımı ve sınırlan-

ması gerekir. Çoğunluk ve halk-millet iradesine dayanan yönetim tarzıdır, diye demokrasiyi açıklama da yeterli olmadığına göre, hak ve özgürlükleri kurumlaştıran, bu kurumlaştırma aracılığıyla halkın yönetim katları üzerinde etkili olmasını ve denetlemesini sağlayan siyasi bir yönetim tarzı demek, daha tutarlı ve açıklayıcı olabilir.³⁴ Aksi takdirde aşağıdaki soru(n)ların acilen müzakereye açılması gerekir.

4. “Yasalar Önünde Bütün Vatandaşlar Eşittir” Önermesi Ne Anlama Gelir?

Demokratik bir devlet için temel kavramlardan biri olarak öncelikle bütün sorunlarına rağmen hukuk önünde eşitliği öncelemek gerekir, denilir. Çünkü siyasi yönetimde, teorik de olsa, her vatandaş eşit niteliklere sahiptir. Ama uygulamada bu pek geçerli olamamaktadır.³⁵

Felsefe tarihine baktığımızda, demokrasi terimini ilk kez kullanan Megamyos'un eşitlik kavramını merkeze alarak düşünelim, demokrasi teriminin oligarşik sistemin temsilciliğini ifade etmesi karşısında isonomia kavramının daha anlamlı olduğunu söyler. İsonomia daha uygun bir kavramdır, zira yasalar önünde bütün vatandaşların hukuki açıdan eşit olduğunu vurgular. Sosyo-ekonomik konumları ne olursa olsun, herkesin eşit bir biçimde siyasi hayata katılma hakkını ifade eden bu terim, medeni bir toplumun olmazsa olmaz şartıdır. Bu noktada “siyasal katılım” ve “özgürlük” kavramlarının tanımlanması gerekir:

Siyasal Katılım: Bireylerin ve örgütlerin içinde yer aldıkları siyasi sistemin karar alma süreçlerini etkilemek, yönlendirmek; yönetimde görev almak amacıyla, siyasi etkinliklere katkıda bulunmaktır. Seçmek veya seçilmek gayesiyle seçimlere katılmak bir tür siyasal katılımıdır.

Özgürlük: Yapmak istediğimiz bir şeyi bir başkasının engellemeksizin ya da istemediğimiz bir şeyi yapmaya zorlamaksızın her birimize şunu ya da bunu yapabilmek ya da yapmamak üzere verilmiş olan güvencedir.³⁶ Bu teminat, insanın eylemlerini kendi iradesiyle karar vererek yapması ve sonuçlarından sorumlu olmayı beraberinde getirir. Bu nedenle seçeneklerini çoğaltıp, herhangi bir dış müdahale olmaksızın bireysel olarak tercih yapabilmenin şartlarını eşitleyerek bunlardan birine karar verilebilir ve sonuçlarına katlanabilmektir. Dolayısıyla özgür eylem, gönüllü eylemdir, tehditlere, baskılara veya başka cebri yollarla dayatılan veya tayin edilen değil, bireysel tercihin ürünü olan eylemdir. Yapılanın sonucuna katlanmak, bedel ödemek bundan dolayıdır.

Bunu söylemek, özgürlük, doğru olanı yapmadır, şeklindeki tanımın eksik olduğunu gösterir. Kısıtlanmamak ve özerk olmak, doğru olanı yapmak anlamına gelmeyebilir, değersiz projeleri gerçekleştirebilir, özgür bir şekilde. Dolayısıyla bir takım yasalar ve yasaklar olabilir. Bu çerçevede yasaklamak yasaktır şeklinde sunulan slogan özde ve

mantıksal bir çelişkiyi barındırır. Hepimiz belirli sınırlar içinde herkesce benimsenmiş özgürlükleri kullanmak için zorunlu olan asgari imkânların her birimize verilmesini kabul ediyoruz.³⁷

Siyasal açıdan, genel ifadesiyle, hangi kurallara bağımlı kaldığının bilincinde olmak, kaçınılmaz sorumlulukların farkına varmaktır. Bu nedenle olsa gerek, Demokrasi teriminin muhtemel yanlış anlamalara yol açmaması için isonomia denilmesini öneren Megamyos'a göre, İsonomia'nın gerçekleşebilmesi için ikinci bir şart daha vardır: Bu da, İsegoria; yani kişisel özgürlüktür.

Bu anlamda liberallerin özgürlüğü bireysel bir olgu olarak görmelerinin tarihsel temeli güçlüdür, onlara bu açıdan yöneltilen eleştiriler tutarsızdır, zira “özgürlük ancak bireylere atfedilir, kolektif bütünlere özgürlük adı altında atfedilen şey, özgürlük değil, çoğu zaman bağımsızlıktır.”³⁸ Bu ikisi ortak noktalara ve özelliklere sahip olsa bile aynı şey değildir. Burada söz konusu olan negatif özgürlüktür, bireyleri güçlendirir; pozitif özgürlük ise bireyden çok devleti güçlendirir, zira özgürlüğü kısıtlanmamışlık yerine şeyleri yapma iktidarıyla tanımlanmaktadır. Fakat burada bir kendine hâkim olma durumunun olup olmamasına dikkat edilmelidir. Dış bir güç tarafından baskı altına alınmaması, bir kısıtlanmamışlık durumu olmaması anlamında bir özgürlük olsa da, irrasyonel arzuların (uyuşturucu, kumar, alkol gibi) bağımlılığı altında olan

(36) Aron, age, s.169.

(37) Mesela, inanan kişinin imanının gereklerini yerine getirilmesi için bir yasanın tek tek kişilerin ya da polisler fizik olarak ya da yaptırım tehdidiyle ibadeti engellemelerini yasaklamak gereklidir. Aynı şekilde A'nın Pazar gün kiliseye gitmesi için B'ye baskı yapmaması için bir yasanın baskısı altında olması gerekir. Aron, age, s.169-170. Nitekim Avrupa Mahkemesi'nin 5156-71 SAYILI KARARI, din özgürlüğünün dile getirilmesine bazı sınırlamalar getirileceğini belirtir. Farklı inançların hak ve özgürlüklerini korumak, yani inanca dayalı bir ayrımcılığın reddi öngörülür, bunu sağlamak için devletin inançlar karşısında yansız olma zorunluluğu vardır. Ama burada farklı inançlar arasındaki ilişkilerden hareket ederek, inançların kamu sahasındaki varlığını zimmen kabül de söz konusu olabilir.

(38) Yayla, age, ss. 60-61, Uyanık, *Felsefi Düşünce*, s.208.

(33) Platon, age, 557 c-d-e, s.241-242, Farabi, *Medine*, s.81, krş. Ağaoğulları, age, ss. 163-165.

(34) Yayla, age, s.31-33, 116; Barry, age, s.320-321, “Demokratik, anayasalcı, çoğulcu batı rejimlerinin iki temel görünüm içerdiğini, yani hükümetlerin atanmalarını yönlendiren çeşitli grupların varlığı ile tepede yürütme ve yasama görevlerini ellerinde bulunduranların belirlenmesinde ve bizatihi bu görevlerin yerine getirilmesinde uyulan yasal ve anayasal kurallara gösterilen saygıyı unutmamak gerekir. Aron, agm, s.113.

(35) Bkz. ‘Yargıda Algı ve Zihniyet Kalıpları’ başlıklı araştırma, “www.radikal.com.tr, 28/11/2007.

birinin özgürlüğünden ne derecede söz edilebilir. Bu tespitler ışığında negatif ve pozitif özgürlük anlayışlarını İ. Berlin'den hareketle cevabını aradıkları soruyu gündeme getirmenin tam zamanıdır:

Bu çerçevede söyleyecek olursak, hakiki özgürlük, yapmanız gerekeni yapmaktan oluştuğuna göre o zaman bireyi rasyonel amaçlara yönlendirmesi, ya da bağımlılıklarından dolayı diğer insanlara zarar vermemesi gibi hususlarda hukukun kişiliği baskı altına aldığı değil, bilakis özgürleştirdiği de söylenebilir. Eğer bireyi sınırlandırmıyor gibi görünen bir kanun bireyin rasyonel onayını alıyorsa o zaman da pozitif özgürlüğün bizim gündelik özgürlük kavramımızda bir dayanağı var gibi gözükmektedir. Bu kavramın esas özelliği, onun açıkça değer belirten niteliğidir, onun kullanımı, arzuya şayan görülen hayat tarzlarıyla özel olarak bağlantılıdır.³⁹

Bu tespitler karşısında “*Negatif ve Pozitif Özgürlük*” savunucularının cevabını aradıkları temel soruya dönmeyi getirir: Negatif özgürlük; “*Öznenin -bir kişi veya grubun- başkalarının müdahalesi olmadan istediğini yapmasına veya istediğinin olmasına izin verilen veya verilmesi gereken alanını genişliği nedir?*” sorusunun cevabını arar. Pozitif özgürlük ise “*bir kimsenin şunu değil de bunu yapmasını veya şu değil de bu olmasını tayin edebilen denetimin veya müdahalenin kaynağı nedir veya kimdir?*” sorusunun cevabının öncelenmesini ister.⁴⁰ Hulasa-i kelimeler, özgürlük teriminin siyasi-felsefi-kelami kavramlar içinde açıklanması belki de en güç olanıdır, deyip tekrar soruya geçtiğimizin ya da sorunu sorularla ele aldığımızın nedenini daha belirginleştirecektir.

(39) Barry, age, s.VII, 215, 21, 223-228-230.

(40) Barry, age, s. 228.

(41) Uyanık, age, ss.207-208.

(42) Barry, age, s. 300.

(43) Barry, age, s. 127.

5. Özgürlük mü, Eşitlik mi Öncelenmeli?

Özgürlük ile eşitlik arasında ilişkinin tespiti bu sorunun cevabı açısından önemlidir. Eğer özgürlük, ortaklaşa sahip olunan hakların en çok sayıda artışı diye tanımlanırsa, (Laski), eşitlik ile özgürlüğün hangisine öncelik verileceği önem taşır. Zira eşitliğe öncelik vermek, sosyalizm örneğinde görüldüğü üzere, özgürlüğe kısıtlamalar getirebilir. Özgürlüğe öncelik verildiğinde ise, kapitalizm de olduğu gibi, yeni sınıflar oligarşik yapılar ortaya çıkarabilir.⁴¹ Ya da çoğulcu bir bakışla, negatif özgürlükteki bir kayıp, başka ilkelerle (adalet ve eşitlik) karşılanabilir, denilebilir. Bu durumda özgürlükteki kayıp, toplam refahta bir artışa yol açmışsa veya adil bir toplumun ilkelerini azamileştirme çabalarının kaçınılmaz sonuçlarıysa, hoş görülebilir diye savunulabilir.⁴²

Bu riskle birlikte, maddi anlamda bir özgürlük talebinin karşılanabileceğini de vurgulamak gerekir. Özgürlüklerin ne zaman eşitlendiğini nasıl bileceğiz sorusuna, eşitlikçiler, zenginlerin özgürlüğünde azalma, yoksullarınkindede artma varsa, diye cevap verirler. Fakat burada ortak ve tartışmasız bir değerler ölçeğinin olmadığını, böyle bir değiş tokuşun sosyal ve ahlâki olarak uygun olduğunu söylemek zordur. Yani “*Bir şey ne ise odur, ilkesi gereğince özgürlük, özgürlüktür, eşitlik veya hakkaniyet yahut adalet, kültür veya insan mutluluğu veyahut vicdan huzuru değildir. Bir özgürlük kaybı, eşitlikteki bir artışla telafi edilebilir, ama hatırlanmalıdır ki, bu artırılan eşitlik, özgürlüğün başka bir türü veya hatta sosyal fayda değil.*”⁴³

Üstelik bu noktada “*ne-yin eşitliği*” sorusu devreye girecektir.

Belki buna sosyal politikalarla maddi açıdan insanlar arasında bir eşitlik tesis etmek yerine bazılarını düşük refah düzeyine mahkum etmeyecek şekilde şartları değiştirmek diye cevap verilebilir. Bir de insanın bireyselliğini önceleyen ve her türlü konforu isteyen doğal yapısı göz önüne alınınca, bu tür eşitliğin kendiliğinden ortaya çıkmayaacağı, devlet gücünün zorlaması gerekliliği, zorunlu olarak kişisel özgürlükte bir azalmayı, daralmayı getireceği hususu var. Buna ilaveten iktisat açısından düşünüldüğünde eşitlikçi önlemlerin zorunlu hale getirilmesi, toplumdaki kaynakları etkin bir şekilde tahsis eden mekanizmaları bozduğu gibi, eşitlikçiliği savunuların da dahil olmak üzere herkesin durumunun daha da kötüleşmesine yol açabilir. Bu nedenle adaletin bir unsuru olarak eşitlik yerine, burada, kendi başına haklılaştırıcı bir ilke olarak eşitlik üzerinde durulması daha uygun olur.⁴⁴

6. Eşitlik mi, Adalet mi Öncelenmeli?

Burada cevap net, tabii adalet öncelenmeli, çünkü çoğu adalet teorisi, adaletin kesinlikle eşitlikten ayrılması gerektiği üzerine kurulu denilmektedir. Eşitliğe yönelik bir hareket, bu noktada, haklı gösterilemez, zira ekonomideki toplam hâsılaya çok farklı düzeylerde katkıda bulunan bireylerin aynı gelirin ödenmesi gerektiği gibi bir sonuç ortaya çıkar. Bunun kabulü ise mümkün değildir. O halde, “*güçlü bir eşitlik duygusu veya eşitlikçilik sosyal adaletin temel taşı olmasına rağmen, eşitlik; adalet, (özellikle hak ediş temelli adaletin*

ilkeleriyle) çatışma halinde olabilir. Eşitlik talebi, bazı haklı olmayan eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik kılık değiştirmiş bir talep değildir; çünkü bütün ekonomik ve sosyal farklılıkların sosyal bir temeli olabilir. Bu nedenle de eşitlik talebi kendi başına bir iddia olmaktan öte geçmez.”⁴⁵ Tabii ki bunu söylemek, eşit oy hakkı, siyasi ve anayasal haklar, din, ırk, cinsiyet ayrımını yasaklayan kanunların gibi eşitliğin uygulanmasını sağlayan örnekleri reddetmek anlamına gelmez.

Eşitliği öncelenmeyen ve reddeden rejimler koruyucu diye nitelendirilir. Bunlar eşitlik değil de hiyerarşiyi önceler. Koruyuculuğun temel teorisyenleri olarak Platon, Farabi ve Lenin gösterilir. Fakat Platon ve Aristoteles'den bu yana, sayısal ve oranlı eşitlik arasında yapılan ayrım ile birlikte eşitlik fikrinin hiç de doğal olmadığını, en azından yakın dönemlere kadar bunun doğal görülmediğini gözlemek mümkündür.

Platon kaynaklı bir Medinetu'l-Fazıla (Erdemli yönetim) tasarısı üzerinde çalışan Farabi, evrendeki ontolojik düzene, bireydeki bioorganik sisteme, insanın yaratılışına ve yeteneklerine bakarak bir devlet yapısı kurulmasını önerdi. Yönetici, erdemli, uzman; diğer bir ifadeyle bilge kral olmalı, tek bir kişi olmadığı zaman yöneticilik değerlerine sahip en fazla altı kişilik bir konsey kurulmalı önerisine dikkat ettiğimizde, oranlı eşitlik anlayışı tercih ettiğini söylemek mümkündür. Koruyuculuğun öncelendiği bu sistemde, önem verilen husus eşitlikten çok adalet kavramıdır. Bu görüşe göre, eşitlik adil olmadığı gibi adalet de eşitlik demek değildir. Hatta adalet eşitsizliği getirir.⁴⁶ Çünkü adalet, dağıtımla ilgili bir kavramdır, yani önce-

(44) Barry, age, s. 192, 208-209.

(45) Barry, age, s. 192.

(46) Farabi, *Medinetu'l-Fazıla*, s.69-79; Uyanık, age, s.204.

likle kuralların hakim olduğu bir uygulama içinde hem ödüllerin hem de cezaların bireylere hakkaniyetle dağıtılma tarzıyla alakalıdır.

Eşitlere eşit, eşit olmayanlara eşitsizlikle orantılı uygulama yapılmalı düşüncesi, temelde ahlâk felsefesindeki evrensellik/genellik ölçütünde saklı olan düşüncenin bir türünden başka bir şey değildir. Benzer olaylara benzer muamele edilmesi gerektiğini söyleyen bu düşünce, farklı uygulamanın daima bir nedene dayandırılması gerektiğini söyleyen rasyonalite ilkesiyle temellendirilir, diyen Barry'e göre bu doğrudur. Çünkü bunda kendi başına sezgisel veya sağduyuya dayanan adalet anlayışlarından herhangi bir unsur yoktur, zira insanlara hangi şekillerde farklı muamele edileceğini göstermez.⁴⁷

7. "Adalet, Eşitsizliği Getirir"

Ne Anlama Gelir?

Burada öncelikle belirtilmesi gereken husus şudur: Kişilerin kabiliyetleri ve çabalarının öne çıkacağı, birini diğerine karşı keyfi bir şekilde avantajlı kılabilecek bütün faktörler kaldırılmalıdır. Bununla fırsat eşitliği sağlamak hedeflenmekte, bir bireyin geleceğini etkileyecek hiçbir şans unsuru bırakılmaması gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu anlamda Platon eşitlikçi olmamasına rağmen otoriter siyaset felsefesinde, cinsiyet eşitliğini ilk savunan filozoflardan olup aile dahil olmak üzere engel olabilecek bütün faktörlerin kaldırılmasını önermektedir.

Görünüşte oldukça tutarlı ve bireyin kendi potansiyelini gerçekleştirmesinin önündeki engellerin kaldırılmasını talep

etmektir ki bu, özgürlüklerde bir artıştır ve makuldür. En azından mesleklerin yeteneklere açık olmasını savunur ve belirli sosyal, iktisadi, siyasi mevkilerin herhangi bir ırk veya sınıfa tahsisini engeller, ama daha fazlasını, örneğin başarılı bir girişimcinin çocuğu olarak doğmanın getirdiği imtiyazları ortadan kaldırılmasını istemek, eşit özgürlükleri azamileştirmek değil, kısıtlama hatta ilgasının talebini de ortaya çıkabilir.⁴⁸

Sayısal eşitlik olarak adlandırılan ilki, hiçbir ayrıcalık gözetmeksizin herkese aynı şeylerin dağıtılmasını öngörür. Platon'a göre, halkın yönetimi olan demokrasi de soy, sop, servet, eğitim, yetenek farklılıklarına bakmaksızın bütün yurttaşlara eşit haklar sağlar demek, temelde bu tür bir hak dağıtımının eşitsizliğe yol açtığını, dolayısıyla adaleti ortadan kaldırdığını söylemek anlamına gelir. Fırsat eşitliği üzerinde ilk duran düşünürlerden olan Rousseau'da "Toplumdaki Eşitsizliğin Kaynakları Üzerine" isimli eserinde mutlak eşitliğe inanmadığını, hatta cinsler arasında bile eşitlik olmadığını söylemektedir.⁴⁹

8. "Adalet Denen, Oranlı Eşitliği Savunmaktır" Ne Anlama Gelir?

Gerçek eşitlik, oranlı olandır; yani daha büyüğe daha fazla, daha küçüğe daha az verendir. Buna göre her kişi, erdemiyle, eğitimiyle, yeteneğiyle orantılı bir pay alır, eşit değerde olmayanlar arasında eşitsiz bir paylaşım yapılır. Adalet, ancak oranlı eşitliğin uygulandığı yerde vardır. Bunu söylemek, demokrasinin sayısal eşitliği öncelemesinden hareketle oylamada herkese eşit

(47) Barry, age, s.157.

(48) Barry, age, ss.197-198.

(49) Barry, age, s.198.

oy hakkı verdiği için dolayı adaletsiz bir yönetim olduğudur.⁵⁰

*hakkının olduğu siyasi rejimin adıdır (Holden)*⁵¹

diyebilmek kaygısını taşıyorsa, bu soru(n)ları bir kez daha düşünelim.

Tercih ettiğim felsefe tanımlarından birisi de, "kaygıları paylaşmak"tır. Adaleti önceleyerek, kalkınmayı temin edeceklerini, böylece insanlara geleneksel liberal haklara ilaveten sosyal ve iktisadi eşitlik oluşturarak huzurlu, mutlu, müreffeh bir ortamı sosyal demokrasiyle, hatta bunu bir üst adıma götürüp liberal demokrasiyle temin edeceklerini vaat edenlerin dikkatine sunulur bu kaygılar, bu soru(n)lar vesilesiyle.

SONUÇ

Eğer;

• "Demokrasi alternatifleri bulunmadığı zaman en kötü, alternatiflerine göre en iyi yönetim biçimidir. (Churchill)

• Demokrasi, halkın, halk için halk tarafından idare edilmesidir. (Lincoln)" gibi retorik tanımların esaretinden kurtulmak;

• "Bütün halkın temel kamu politikalarının belirlenmesine negatif veya pozitif şekilde katıldığı veya katılma

(50) Aliagaogulları, age, ss.165-166.

(51) Yayla, age, s. 116, Barry, age, s.320-321.